

SPECIJALIZIRANA STILISTIČKA STUDIJA O POEZIJI I METAESTETSKOJ KNJIŽEVNOJ PROBLEMATICI: RARITETAN I VRIJEDAN KNJIŽEVNO- ZNANSTVENI ŽANR I DOPRINOS

Tin Lemac, *O pjesmi pjesmom (Metadiskurzivne relacije u poeziji)*, Zagreb: Edicije Božičević, 2023, 148 str.

244

Sa svojih pet objavljenih monografija o poetikama i stilovima hrvatskih pjesnik(inj)a (Vesne Parun, Josipa Pupačića, Anke Žagar, Marije Čudina) ili o specifičnoj književno-teorijskoj i stilističkoj problematici (o teoriji i stilu ispovjedne lirike) Tin Lemac dao je vidan i konkretan doprinos hrvatskoj, pa i regionalnoj znanosti o književnosti: jedan je od onih što metodološki iskoračuju iz teorije književnosti prema teoriji književnoga diskurza, od stilistike (književnoga) teksta do stilistike (književnoga) diskurza. Osim što je, kao i ostale, posljednja autorova monografija *O pjesmi pjesmom (Metadiskurzivne relacije u poeziji)* vrijedna po svome metodološkom pristupu, izuzetno zanimljivom čini je sâm predmet istraživanja.

Istraživanje metadiskurzivnih relacija u pjesničkom tekstu, odnosno diskurzu utemeljeno je na istraživanjima metateksta i metatekstualnosti u vezi s problematikom poetske ili estetske funkcije. Prije svega na istraživanjima estetske meta-komunikacije Antona Popovića (čija se isto-

imena studija, originalno objavljena 1967, može čitati u srpskom izdanju iz 2018. godine), Predraga Jirsaka (čiji su radovi o metatekstu i metatekstualnom modeliranju 1970-ih i 1980-ih objavljeni u *Umjetnosti riječi*), kao i na čuvenom *Metatekstu* Nirman Moranjak-Bamburač iz 1992. godine (nadgrađenom u kasnijoj autoričinoj *Retorici tekstualnosti*). Autor istraživanja navedene problematike proširuje od metatekstualnosti prema metadiskurzivnosti, što podrazumijeva metodološke i predmetne ekstenzije u istraživačkom polju stilističke aksiologije poetskoga teksta, odnosno diskurza.

Lemčeve su studije poetskoga diskurza, bilo da je riječ o studijama autorskih poetika i stilova ili pojedinačnih teorijskih fenomena u vezi s poetskim diskurzom, uvijek vođene intencijom za stvaranjem primjerenih analitičkih formi i strožih klasifikacijsko-kategorizacijskih usustavljenja, što proizlazi iz naravi stilistike koja uvijek zahtijeva egzaktniju analitičku osnovu. Upravo se u tom zahtjevu za egzaktnošću i u teorijskom sinkretizmu razvidi potencijal diskurzne stilističke discipline na koji autor kontinuirano upućuje još od svojih znanstvenih početaka. Ovdje tematizirana posljednja studija odraz je znanstvenoga sazrijevanja autora koji je spreman samokritički se postaviti spram svojih prethodno (us)postavljenih tvrdnji i teza, ukazati na njihove slabosti, nadgraditi ih ili katkad posve odbaciti, kao i smjelo, ali uvijek samosvjesno, autorski odgovoriti na neriješena teorijska pitanja i kreativno se suočiti s ozbiljnim metodološkim izazovima.

Osim stilističkih predmetnih i metodoloških ekstenzija još je jedna značajka Lemčevih studija teorijski interes za poeziju: u našoj suvremenoj književnoj znanosti, osim bavljenja određenim pjesničkim korpusima, gotovo da i nema rekapitulacija poezije u teorijskom smislu, nekmoli u užem

stilističkom. Štoviše, autor afirmira i zorno prikazuje mogućnosti pristupa poeziji kao diskurzu (pri čemu valja podsjetiti na prije četiri desetljeća izvorno objavljenu studiju *Poetry as Discourse* Antonyja Eastophea, u nas također neprevedenoga teorijskog klasika). Stoga u prvom poglavlju studije ("Lirika/poezija kao rod/žanr, stil, tekst i diskurz") najprije nastoji razriješiti konceptualni čvor između još uvijek nesumjerljivoga tekstonolingvističkog određenja poezije (paradigmatsko i sintagmatsko nizanje poetema, horizontalne i vertikalne izotopije teksta) i njezina diskurzivnoga sagledavanja (lingvistička, ideološka, subjektivistička determinacija poetskoga diskurza). Prije autorskoga određenja spram pojma poetskoga stila i njegove konceptualizacije trebalo se postaviti spram tradicionalnoga shvaćanja pojma lirike (čiji se definicijski korijen izvodi iz starogrčke poetičke tradicije) i modernoga definiranja pojma poezije (za koju je implicitna jezična razgradnja i začudna metaforika s ishodištem u baroku i zaživljavanjem u modernističkim i avangardnim poetikama). I premda ne razvija raspravu u tom smjeru, studija tako potiče na promišljanje diferencijacije lirskoga i poetskoga, započete još u starijim raspravama o antilirskim elementima, s postavljanjem poetskoga kao natpojma lirskom svojstvu.

U drugom poglavlju ("Konstitutivni parametri poetskoga stila") poetski se stil konceptualizira na osnovi funkcionalnosti-lističkoga poimanja književnumjetničkoga stila kao zasebnoga stila, a ne kao posebnoga stila polifunkcionalnoga standardnog jezika. Tako shvaćen, poetski je stil podstil književnumjetničkoga stila. Konceptualizira se sintezom strukturalističko-stilističke analize stila kao jezične kategorije i stilistike diskurza koja analitički obuhvaća nejezične elemente te kontekst koji je i sâm ojezičen i diskurziviran, pri čemu se događaju smjene

inter- i intratekstualnosti s inter- i intradiskurzivnosti. Poetski stil Lemac opisuje kroz njegova tri temeljna konstitutivna faktora: lirski subjekt, poetski tekst i metaforu. Svaki se od tih faktora dijeli na organizacijske (formalni i sadržajni elementi konstitutivnih faktora) i projektivne (viši stupanj apstrahiranja poetske građe) parametre. Lirski subjekt poima se kao derivat teksta, tj. kao tekstualni entitet i njegovi su konstitutivni elementi vrsta (objektivirani, pluralni, transvokalni subjekt), gramatička oznaka (personalni i impersonalni subjekt), ton (retorička efektivnost diskurza), komunikacijska usmjerenost (relacija lirskoga subjekta prema lirskom *Ti* kao sudioniku lirske komunikacije ili lirskom objektu kao predmetu subjektive usmjerenosti ili opjevanja) te semantička invarijantnost (stabilni i nestabilni lirski subjekt). Poetski se tekst razmatra u pravcu dvaju parametara. Prvi je sadržaj kao projektivni parametar strukturiran u vidu semantičke jezgre (invarijantni dio sadržaja) i semantičke jezgrice (pomoćni dio sadržaja). Drugi je stil kao organizacijski parametar određen slogom (narativni i poetski), izvedbom (slikovna, pojmovna i označiteljska), razinom (fonološka, leksička, semantička i diskurzna) te iskaznom strukturom s tipovima iskaza na projektivnoj (nominativ, interogativ, apelativ), relacijskoj (subjektiv, objektiv, tekstiv), sadržajnoj (deskriptiv, refleksiv, autorefleksiv, signifikativ, metadiskurziv), semiotičkoj (konstativ, performativ) i ciljnoj (ekspozitiv, ekspresiv, afektiv, persuaziv) razini. Metafora se kao treći konstitutivni element poetskoga stila dijeli na mikrometaforu očitavanu na razini stiha ili dijela stiha i makrometaforu očitavanu na razini pjesme. Model analize stila pojedine pjesme, koji ne zalazi u poetičku analizu, zasnovan je na dedukciji, kao što pokazuje njegova shema sa sljedećim analitičkim

koracima: aproksimativnim određenjem makrometafore, aproksimativnim određenjem mikrometafora u pjesmi, detekcijom i imenovanjem sadržajne jezgre i jezgrića, određenjem slogovnoga i izvedbenoga dijela stiha, razinskom analizom stila uz podcrtavanje dominantne razine uz koju prigiba sadržaj, analizom iskazne strukture i određenjem parametara lirskoga subjekta. Iz toga shematskog prikaza modela za analizu stila pjesme razvidno je analitičarevo usmjerenje na njezine formalno-sadržajne nerazmrsivosti, što je pak zajednički cilj integriranih i proturječnih pravaca: teorije književnosti kao diskurza, strukturalističke i diskurzne stilistike te semiostilistike kao metode dubinskoga raslojavanja diskurzno-ga sastava poetskoga teksta.

Kako bi dodatno učvrstio koncept analize pjesme kao teksta i kao diskurza, Lemac u trećem poglavlju ("Fenotekst i genotekst u strukturalističkoj perspektivi") čini metodološki korak unatrag. Naime, kategorije fenoteksta i genoteksta, aktualizirane u okviru semanalize (kritičke ili psihoanalitičke semiotike) Julije Kristeve, redefiniše iz perspektive strukturalizma kako bi ih formalizirao i učinio operabilnima u ponudenoj i prethodno predstavljenoj stilskoj analizi poetskoga teksta. U tom smislu fenotekst je definirao kao sâm tekst u zbroju svojih organizacijskih i projektivnih parametara, dok se genotekst izjednačava s polidiskurzom kao područjem visoke semantičnosti pjesme. Polidiskurz se očituje u zbroju inter- i intradiskurzivnih signala, s polidiskurznom jedinicom kao najmanjim oblikom njegove realizacije što se očitava na razini sintagme i rečenice. Porijeklo je polidiskurzne jedinice u jednom od diskurzivnih (pot)polja, a prelaskom iz jednoga u drugo (pot)polje značenjski se preinačuje. Pri prijelazu poetskih jedinica iz genoteksta u fenotekst na snazi su proces manirizacije i

djelovanje semantizirajućih kategorija konstitucije, konstrukcije i konfiguracije, što se može analizirati na fonološkom (fonosemantičnost) i na leksičkom (poetski i nepoetski jezični materijal) planu. Već planovi primjene tako formaliziranih kategorija fenoteksta i genoteksta sugeriraju njihovu primjenjivost u analizi avangardne poezije visoke označivosti i postmodernističke poezije. Čak i sâm autor u rubnoj bilješci naglašava da se tako zatvoren model ipak ne može primijeniti za univerzalno odčitavanje dubinskih značenjskih slojeva. Pa ipak, svojom je formalizacijskom operacijom tih transteorijski shvaćenih, filozofičnih i nakon Kristevinih ranih radova konkretno neprimjenjivanih kategorija ukazao na mogućnost pronalaženja postojanjih analitičkih alata, barem u suvremenoj stilistici o kojoj se piše kao o disciplini najviše pogodenoj unutarnjom krosmetodološkom krizom.

Prikazanim modelom stilske analize poezije i analitičkih formi ostvaren je uvjet za uspostavu modela stilske analize poetskoga metadiskurza koji se, za razliku od prvoga, uspostavlja indukcijskim koracima. Što se analiziranoga tekstualnog materijala tiče, Lemac ostaje u sigurnoj zoni označiteljske poezije. Na primjerima pjesama hrvatskih pjesnik(inj)a semkonkretističkoga iskustva u četvrtom poglavlju – "Metadiskurzivna poezija (stilski postupci i analiza)" – definicijski određuje i ocrtava operative kategorije za pristup metadiskurzivnoj poeziji. Metadiskurzivna pjesma odlikuje se visokom legitimacijom autora i teksta, s mogućnošću analitičkoga iznjedranja pet metadiskurzivnih relacija: metapoetičnosti (tematizacija čina pisanja poezije kao metatekstualna nadstruktura), metatekstualnosti (tematizacija čina pisanja pjesme kao podstruktura), metaopisa (poetizacija izvantekstualnoga enititeta kao

odvjetak podstrukture), autotematizacije (tematizacija pjesme pjesmom), samotematizacije (lirskoga subjekta u pjesmi). Svaka od navedenih relacija izjedruje se preko triju operativnih kategorija: subjekta (u intergeneričkoj granici prema metasubjektu), teksta (osnovni dio pjesme u relaciji prema metatekstualnom dijelu pjesme) i semantičke stratifikacije (fiksiranje meta-poetičkih, metatekstualnih i metaopisnih kategorija u tekstu pjesme). Osim što je preciznim i formulaičnim konceptualiziranjem u ovom poglavlju stvorio temelj za definiciju i tipologizaciju poetskoga metadiskurza, reklo bi se da je autor ukazao na još jednu konkretnu mogućnost književne stilistike kao diskurzne discipline, a to je sagledavanja pjesme u spoju svoje tekstualne i diskurzivne dimenzije, s nužnim opetovanim vraćanjem na njezinu, jakobsonovski definiranu, poetsku funkciju kao jezične poruke. Tekst se (meta)pjesme tako najprije relacionira prema tekstu poezije kao polju beskrajskih intra-, inter-, trans-, poli-, zatim i metadiskurzivnih mogućnosti.

U središnjem, petom poglavlju studije ("Poetski metadiskurz") ekspliciraju se definirajuće kategorije poetskoga metadiskurza podijeljena u dvije skupine. U prvu spadaju statičke kategorije diskurzivnoga stratuma, eksplikativne strukture te nulte i čvrste točke diskurza, dok u drugu spadaju dinamičke kategorije entropije metadiskurzivnoga prijelaza, interteksta i polidiskurza. Diskurzivni je stratum ukupnost svih diskurzivnih slojeva preko kojih se odčitavaju značenjska polja pjesme kao diskurza; svaka od njegovih potkategorija određuje se prema djelovanju jednoga od organizacijskih parametara poetskoga stila: emocijski stratum prema djelovanju subjekta, semantički, retorički i stilski stratum prema djelovanju teksta te poetički stratum pod djelovanjem metafore. Ek-

splikativnu strukturu čine dijelovi pjesme s metatekstualnim značenjem (metatekstni i metajezični signali), što se promatra kroz semantičko titranje ili međudjelovanje različitih tekstualnih i kontekstualnih slojeva teksta, sa smjenama i preobrazbama lirskoga subjekta u lirski metasubjekt. Iz suodnosa eksplikativne strukture i tekstne okoline pjesme ovjeravaju se nulta točka diskurza kao minimum te čvrsta točka diskurza kao metatekstualni maksimum. Nadalje, dinamička kategorija interteksta izvodi se preko tekstualističkih i pragmatičkih teorija intertekstualnosti i citatnosti te se zahvaća na dijelu teksta pjesme. Dinamičku kategoriju polidiskurzivnosti Lemac rješava tehničkom definicijom semantičkoga zbroja intra- i interdiskurzivnih jezičnih i stilskih odvjetaka u pjesničkom tekstu; nizanje polidiskurzivnih jedinica analizira se funkcionalistički unutar retoričkoga polja (kao ornamentalizacija i stilska hipertrofija) i izražajnoga polja (kao genotekstna analiza polidiskurzivnih jedinica u semantičkom međudjelovanju). Ovo je poglavlje posebno inspirativno za sve one čiji uži znanstveni i stručni interes čine suvremeni poetski korpusi. Autor svojim analizama u svrhu provjere modela implicira moguća daljnja stilistička promišljanja konkretno suvremene (hrvatske, regionalne, ali i generalno) poezije, posebice u svjetlu onoga što se može odrediti kao postmodernistički neomanirizam.

Kroz sljedeće i krunsko poglavlje ("Tipologija poetskog metadiskurza") autor izvodi konačnu definiciju poetskoga metadiskurza. Sagledan u relaciji s poetskim prototekstom kao nepromjenjivim skupom označnica kakve su autor, subjekt, svijet, tekst i metafora, poetski se metadiskurz definira kao rezultat metadiskurzne operacije, s genotipovima pjesničkoga diskurza kao svojim strukturnim invarijantama. Geno-

tipovi se dijele na označiteljski i označni. U označiteljskom genotipu dominantan je tekst u semantičkoj izjednačenosti sa svijetom, pri čemu se autor/subjekt samotematizacijski definira kroz tekst, a metafora detektira iz teksta tekstom/diskurzom (avangardna i postmodernistička poezija). Označni genotip dijeli se u tri podtipa: mimetički (s metaforom u procjepu relacije autora i subjekta te teksta i svijeta, kao u talijanskoj neorealističkoj, hrvatskoj stvarnosnoj ili srpskoj urbanoj poeziji), subjektivni (s metaforom u procjepu relacije subjekta i svijeta, kao u američkoj ispovjednoj poeziji) te objektivni (s metaforom u procjepu subjekta i svijeta i s naglašenom objektivnom pozicijom, kao u hrvatskoj razlogovaškoj poeziji). Kao što se vidi iz prikaza prethodnih poglavlja, autor je provjeru modela vršio na pjesmama podatnim za svaki eksplicirani analitički model. U posljednjem poglavlju provjera modela izvršena je na četirima pjesmama vrlo različitoga poetičko-stilskog prosedeaa. Međutim, održivost i univerzalnost ekspliciranoga analitičkog modela moći će se dokazati tek s vremenom, i to pod uvjetom njegove šire uporabe i primjene. Pogotovo uz uključenje interpretacijskoga postupka koji Lemac zasad strateški odvaja od analize, a koji, kad je u pitanju poezija kao zna-

čenijski najotvoreniji književnoumjetnički (pod)stil, nužno dovodi do aporičnosti ma kako čvrsto ustrojenoga analitičkog modela.

Monografija *O pjesmi pjesmom (Metadiskurzivne relacije u poeziji)* spada u specijalizirane stilističke studije, žanr koji je u našoj filologiji i u našem vremenu raritetna pojava, što je u startu čini vrijednom pažnje. Osobito jer je riječ o prvoj studiji u suvremenoj hrvatskoj znanosti o književnosti koja nudi originalna rješenja za analitički pristup poeziji kao tekstu i kao diskurzu, što znači da je njezin autor jedan od regionalnih dionika/dionica u teorijsko-metodološkoj tranziciji od teorije i stilistike književnosti k teoriji i stilistici književnoga diskurza. Dalje, pomičući fokus s metatekstualnosti na metadiskurzivnost, Lemac reaktualizira i metodološki osuvremenjuje istraživanja metaestetske književne problematike, koja dosad nisu bila u središtu književnoznanstvenoga interesa. Kad bi, kao takva, bila prevedena i objavljena na engleskome ili nekom drugom svjetskom jeziku, posljednja bi monografija Tina Lemca bez sumnje doživjela zadovoljavajuću recepciju u međunarodnim filološkim krugovima.

Ivan Šunjić